
MÉRLEGEN

Horváth Károly: Madách Imre

Várakozás és fenntartás egyszerre kíséerte az újabb Madách-kötet hírére. A Tragédia-költő szűkebb pátriája számára különösen örvendetes, hogy az 1983-as kettős jubileum elmúltával sem fogyatkozik az érdeklődés Madách élete, munkássága, művei iránt. Hisz még *András László Madách rejtélyére* sem derült igazán fény, máris itt van egy másik monografikus igényű feldolgozás. És ez volt a forrása a kétkedésnek is: ugyan mit tud még mondani bárki a több mint százhusz éve halott Madáchról, akinek különleges sorsa, világirodalmi rangú életműve könyvtárvivá duzzasztotta a filozófiai, esztétikai, filológiai és annyi más jellegű vélekedéseket? Van-e értelme egy olyan elemzésnek, amely nem részkérdésekben kíván elmélyülni, hanem – mint a lakonikus cím is jelzi – teljes áttekintésre vállalkozik?

A dilemmát megoldani egyrészt a kiadó, másrészt a szerző segít, illetve segíthet. A kötet a *Nagy magyar írók* sorozatban látott napvilágot, amelynek eleve az átfogó bemutatás a célja. A „fülszöveg” ígérete szerint Horváth Károly a „mai olvasóközönség igényei szerint, az életmű és a szakirodalom teljes ismeretében kíséri végig könyvében Madách Imre pályáját... A legújabb kutatások figyelembevételével rajzolja meg Madách politikai szereplését”.

S valóban az lehet Horváth Károly érdeme, hogy évtizedek óta mintegy

„belülről” ismeri a Madách körüli vitákat, a mi korunk hozzájárulását az „évszázados küzdelemhez.” Számos tanulmánykötetet, kiadványt szerkesztett e tárgykörben, de önálló publikációi, előadásai szintén azt jelzik, hogy előszeretettel foglalkozik Madách-csal.

A kötet szigorú kronológiai rendben építkezik. A családi körülmények, a sztrigovai gyermekévek, a pesti tanulmányok, az irodalmi és politikai kezdőlépések, barátságok, szerelmek sorjáznak az első fejezetek lapjain. Már ezekben körvonalazódik a szerző – későbbiekben is konzekvensen alkalmazott – munkamódszere. A biográfiai tényeket jó érzékkel elegyíti Madách-idézetekkel, művek, levelek részleteivel. Miközben tudatosan hivatkozik az előzetes véleményekre, mindig kifejti sajátját is. Jellemző erre a *Csak tréfa* című dráma megítése: „A *Madách-kritika* ezt a fiatalkori művet általában inkább csak eszmei gazdagságáért értékeli, mint drámát elbibáztott alkotásnak tartja. Madách később a 'dráma gondolatilirai anyagából EGY ÖRÜLT NAPLOJÁBÓL' címmel versciklust állított össze; vannak, akik azt értékesebbnek tartják, mint magát a darabot. Véleményünk szerint a ciklus nyelvi-
leg valóban fejlettebb, a későbbi Madách kiforrottabb stílusát mutatja, maguk a gondolatok, hangulatok azonban a drámai szituációból kiragadva

kevésbé hatnak bitelesen, mint az egyébként dramaturgiailag gyenge műben”.

Horváth Károly gazdag ismeretei birtokában olyan mozzanatokot is képes találni, melyekre eddig kevésbé figyelt fel a Madách-kutatás. Így például rámutat arra, hogy a *Férfi és nő* című – ugyancsak korai – drámában Lantos monológja Madáchnak a költészetről vallott romantikus szemléletét tükrözi. A *Mária királynő* önálló fejezetben való tárgyalása viszont azt példázza, hogy miként vezet be új szempontokat az értékelésbe. A Madách-kritikától eltérően – amely ezt a művet is a fiatalok között emlegeti – Horváth úgy véli, hogy két okból is helyesebb ezt külön kezelni. Először, mert csak az 1855-ös feldolgozás maradt fenn, másodsor, mert nem olyan lírai fogantatású, mint az előzőekben tárgyaltak és nem mondható róla, hogy a költő valamilyen eszméjének vagy élettapasztalatának drámai formában való közvetlen kifejezése lenne. Ugyancsak eredeti módon ítélkezik a Csesztvén kelt *Dalforrástól*, melyet *Petőfi Dalaim* című költeményével szoktak kapcsolatba hozni. Elfogadja, hogy az ábrándozás, a szerelem, a hazafias érzés összekapcsolja a két költeményt, de a ritmus és a strófászerkezet teljesen különböző, ami arra utal, hogy Madách mondanivalója egészen más, mint a háborgó hangulatú Petőfi-versé: „*a Dalforrás a költő lelkének a természetvel való lírai összeolvadását éneklimeg, a harmónia megtalálását természetvel, szerelemmel, halállal és hazával.*” Ezen az sem változtat, hogy a vers lezárása szolidan hangot ad a hazafi küzdésre való elszántságának is.

Madách – mint ismeretes – házasságkötése után is közéleti ember maradt, aktívan részt vett a reformkori mozgalmakban, funkciókat viselt Nőgrád politikai életében. Horváth Károly szemléletesen mutatja be elveinek radikalizálódását, együttérzően szól a

Madách család szabadságharc alatti sorsáról és jól érzékelteti Madách költői választát a nagy nemzeti küzdelemre és annak végkifejletére. Megállapítja, hogy a „*tragédiák ibletében született versek már Madáchnak Az ember tragédiáját megelőző gondolati költészetét, általánosító, filozofikus bajlamát idézik.*” Ezt erősítik a börtönéveinek élményei és válságba jutott családi életének keservei is, bár ez utóbbiak jelentőségét a válás utáni sztrégovai évek vonzóbb ábrázolásával egyre inkább csökkenteni igyekszik a kutatás – mutat rá Horváth. Hasonlóképpen újabb forrásokra apelál, amikor magáévá teszi azt a fel fogást, mely szerint *A civilizátor* – mint a Tragédia közvetlen előzménye – elsősorban a Bach-rendszer bírálata, s a nemzetiségi kérdés csak másodlagos szerepet játszik benne. A Tragédiához vezető út értelmezésében fontos az a fejezet, amely Madách világnézeti válságának okait – egybekötve a németországi ún. materialista vitáknak, valamint a pozitivistá-scientista gondolatoknak a költőre tett hatásait – elemzi. „*Nem tudta őket sem elfogadni, sem elvetni*” – összegzi Horváth a jelzett eszmei áramlatok befolyását, ezzel ő is magyarázatát adva az ellentmondó megítéléseknek.

A kötet középpontjában természetesen Madách főművének, *Az ember tragédiájának* a bemutatása, értékelése áll. A huszonnégy fejezetből kilencet szentel e célnak Horváth Károly. A keletkezés, fogadtatás ismert tényeinek közlése, *Arany János* szerepének méltatása után egy csoportba gyűjtve jeleníti meg Madách nyilatkozatait a Tragédiáról, amelyek így még hitelt adóbban igazítanak el, főleg a mű céljait illetően. Az irodalomtudós igényességével fejtegeti *Az ember tragédiájának* helyét az európai „emberiség-költemények” sorában. Az előzmények *Dantéig, Miltonig* nyúlnak ugyan vissza, de – véleménye szerint is – jellegzetesen XIX. századi műformá-

ról van szó. Az emberiség-poéma egyik megjelenési formája a drámai költemény, amelynek legmagasabb csúc sát Goethe *Faustja* képezi, de ide soroltatnak – többek között – Byron és Shelley művei is. Az epikai formájú másik típus főleg a francia irodalomban általános. Ez legteljesebben Victor Hugo *Századok legendája* című munkájában valósult meg. „*Madách egyesíti a fausti dráma mítikus keretjelleget és eszmei kérdésfelvetéseit, valamint az alkotó törekvés, küzdés és szerelem embermegváltó erejének a gondolatát a történelmi fejlődés megjelenítésére törekvő francia romantikus emberiség-epika művészi céljával, és a két nagy világirodalmi hagyományt egy rendkívül sikerült kompozícióban egyesítette. Ez az egyesítés egyedülálló a világirodalomban, és már ez is biztosítja a mű eredetiségét*” – írja Horváth Károly, s ezzel párhuzamosságok, eszmei rokonságok nagyon fontos, sokat vitatott kérdéseiben igazít el.

Az összehasonlító irodalomtörténet eszközeivel él a színek elemzése során is. Az első három szint a konvencióknak megfelelően ő maga is a mű expozíciójának tekinti, amely tartalmazza a voltaképpeni cselekmény megindítását, a történelmi küzdelmek szimbolikus ábrázolásának kezdetét. Kiemelten kezeli a Tragédiának a főhős ún. „tragikai bűnéből” való kibontásának problémáját. Rámutat, hogy ez nemigen felelt meg Madách költői gyakorlatának – sőt a felvilágosodás humanisztikus eszméinek hatására az „ösbűn” teológiai értelmezését Az első balott című versében felváltotta Káin testvérgyilkossága –, mégis alkalmazza. Erre a magyarázatot Horváth a XV. színben véli megtalálni, amelyben „a tudás, a nagyraagyás” törekvése „nagyság és erény” lesz az Úr szavai szerint is, a vétek önmaga ellentétévé változik az ember küzdelmei folytán, s etikai felemelkedését eredményezi.

Az első négy történelmi álomjelenet egyik tanulságaként e kötetben az eszményeket képviselő hősnek – Ádámnak – és az eszményt visszájára fordító tömegnek az ellentéte fogalmazódik meg. A szerző azonban jól érzékelteti Madách ingadozásait – Lucifer véleményével való kacérkodását – is a nagy történelmi személyiség szerepének kérdésében. A párizsi színjellegzetességeit keresvén „az álom az álomban” különleges szerkesztési módot teszi első helyre, egyetértvén a kritikával, hogy Madáchnak ebben a forradalmi eszmék iránti nosztalgiája is megnyilvánul. A szabadversenyek korai kapitalizmus bukását Madách – Horváth szerint sem – az osztályharc következményének tekinti, hanem mint egymást keresztező erők kölcsönös megsemmisítésének eredményét. „*Az egyetemes pusztulásból csak Éva alakja magasodik fel. A kor által ráfeszített alacsonyrendűségből a goethei örök női magaslataig emelkedik*”. Az utópikus színek során szükségszerűen ítéltetik meg Madách történelemfelfogása, jövőképe, amelyet – Erdélyi Jánostól indítatva – oly sokan vélték már szocializmusellenesnek. Horváth – Madách önvallomására hivatkozva – hangsúlyozza a falanszteri szín kozmogóniai jellegét. A Tragédia végső megoldásához a három főszereplőnek megfelelő három életszféra clemzésével kíván közeljutni, állást foglalva abban az ellentmondásban is, amely a történelemhez kötődő kiábrándultság, illetve az etikai értékű bizalom, küzdés között feszül: „*Ebben az ÉS MÉGIS megoldásban – mely egyébként a Tragédia egész folyamán érezhető – van a mű katarzisos ereje. Esztétikai batásossága pedig éppen az ellentétek okozta feszültségben rejlik.*”

A szabadságjogokhoz és a nemzeti függetlenség eszméjéhez való elszánt ragaszkodás jegyében került egy fejezetbe Madách 1861-es közéleti szereplése, *Politikai hitvallomása* és az ekkor ké-

szült *Mózes* című dráma, amelyben – lehámozva a bibliai allegória burkát – a 48-as törvények, a haladó polgári törekvések, hazafiúi remények igazolódnak. Szól még a szerző Madách pályáját – ha későn is, de – ékesítő irodalmi sikerekről, a Kisfaludy Társaságba és az Akadémiába való beválasztásáról, utolsó értekezéseiről, költői munkáiról, majd a zárófejezet Madách életművének utóéletét, drámáinak színrevitelét mutatja be, a fontos mozzanatokra koncentrálván.

Horváth Károly munkája szép példája a tudományos ismeretterjesztés-

nek. A Madáchcsal ismerkedők nagy haszonnal forgathatják tényszerű, világos gondolatvezetésű, higgadtan ítélező, szabatos fogalmazású könyvét, melynek értékeit növeli a jó érzékkel válogatott képanyag, valamint a független életrajzi adatsora és bibliográfiai tájékoztatója. A kötet azonban – épp a szakirodalomban való jártassága, eligazító szándéka révén – arról is meggyőző, hogy a Madách-téma szinte kimeríthetetlen, ki tudja, meddig ösztönöz még további kutatásokra. (Gondolat)

CSONGRÁDY BÉLA

Leblancné Kelemen Mária: Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárban

A recensens elfogult. Elfogultsága több irányból eredeztetett. Egyrészt ismeri a szerzőt. Olvasta korábbi munkáit, ismeri, mit és hogyan dolgozott mint pedagógus, s később mint megyei levéltáros Nógrád irodalmi és történelmi emlékeinek feltárásáért, s így szerzett ismereteit milyen következetességgel adta át, elsősorban az ifjú nemzedéknek.

A bíráló vitatható magatartásának másik oka, hogy módfelett elfogult az ismertetésre kerülő kötet témájával, illetve főszereplőjével. Nem irodalomtörténész, de mint nógrádi, belőle Madách Imre élete és irodalmi útja minden vonatkozásban a legnagyobb érdeklődést váltja ki. Ha Madáchról írnak valahol, máris felcsillan a szeme, s mohón elolvassa. Így aztán ítéleteiben nem is mindig objektív, ha Madáchról van szó.

Felkészültebb olvasó e bevezető sorok után minden bizonnyal legyintve hajtja át ezeket az oldalakat, mond-

ván, hogy amit ezután olvasna, az már nem a tárgy hüvös, szenttelen, a szaktudomány és a műfaj írott és íratlan szabályai szerinti megközelítés. Minden bizonnyal igaz van, s ezért kérve kérem; *Leblancné Kelemen Mária Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárban* című művét mindezekről függetlenül is részesítse kiemelt figyelmébe.

Már csak azért is, mert meggyőződésem, hogy nemcsak a Madách-kutatásban, de a magyar irodalomtörténet-írásban is kiemelkedő színvonalú és fontosságú mű született. Hadd használjak nagy szavakat: klasszikus munka hagyta el a kecskeméti Petőfi Nyomdát ez év tavaszán. Klasszikus a minőségét illetően, s abban is, hogy minden bizonnyal évtizedekig – ha ugyan nem hosszabb távon – a madáchi életmű kutatásának egyik alapkönyve lesz Leblancné Kelemen Mária munkája.

Mivel magyarázható mindez? Az-

zal, hogy mind a mai napig nincs alapvető Madách-monográfiánk, s a közeli jövőben nem is készül el a madáchi életmű kritikai kiadása. Az előbbi szükségességéről már több helyen írtak, magam is hánytam a falra néhány véka borsót. .

A kritikai kiadás elkészítésének reménytelensége azért fájdalmas, mert egy olyan magyar alkotó életművéről van szó, akinek hatása az elmúlt száz évben valóban világméretűvé vált. Egy kritikai kiadás pedig – a maga rendkívül szigorú szabályai szerint – a lehető legmélyebb részletességgel követi az alkotói életutat, mutatja be az összefüggéseket, keresi az analógiákat, helyezi el az alkotót a magyar és az egyetemes irodalom egé- ségében.

Egy ilyen irodalomtörténeti munka rendkívül jól felkészült alkotógárdát, több éves-évtizedes filológiai elő- és alapkutatásokat, anyagi háttérrel és meglevő kiadói kapacitást igényel. Gondoljunk csak a Mikszáth kritikai kiadásra. Az első kötet (a regények első kötete) 1956-ban jelent meg. A 75. (!) kötetet 1985-ben olvashattuk, s a cikkek még mindig csak 1890-nél tartanak. Hátravan még Mikszáth publicisztikai tevékenységének két év- tizede. Maga a kiadás lelassult, s jó, ha évente egy kötet jön ki. Így minden bizonnyal irodalmárgenerációk váltják egymást, amíg unokáink az utolsó kötetet kézbe veszik.

Feltehető, hogy a Madách kritikai kiadás nem nyúlik el ilyen hosszan az időben, s terjedelme – természetesen – kisebb lesz. Égető hiányát viszont napról napra érezzük, amikor egymásnak ellentmondó adatokat olvasunk, amikor jelenkori tankönyveinket kell csodálkozva korrigálnunk. Leblancné Kelemen Mária viszont most letett az asztalra egy kritikai kiadás igényű kö- tetet, annak szigorú szabályai szerint szerkesztve és adatolva!

Vállalt feladata szerint közreadta

a Nógrád Megyei Levéltárban eddig megtalált, s elsősorban általa felkuta- tott Madách-vonatkozású iratokat, szám szerint kétszázkilencvenháromat (293!). Ennek több mint a fele most először kerül nyilvánosságra, azaz bármelyik Madách-kutató először veheti kézbe, illetve olvashat másfél száznyi eredeti Madách-dokumentumot. Hogy ennek milyen hatása lehet a további Madách-kutatásra, azt bárki végig- gondolhatja.

Raadásul, mint Leblancné írja, nem is ad közre minden Madách-vonatkö- zást, mert hiszen például a birtok- perek anyagából itt csak egy váloga- tás jelent meg. Előzményként néhány dokumentumot közöl a családról, idő- sebb Madách Imre életéről, politikai szerepéről, majd zárásként ugyancsak néhány dokumentumot ad közre a Madách halála utáni évekről, amelyek tartalma még korábbi évek eseményei- hez kötődik. A közbenső rész a kötet gerince, s ebben valóban benne van minden amit Madáchról tudni lehet, s tudni akarunk. Természetesen a Tra- gédiáról egy szó sem esik, de olyan szemléletes kép rajzolódik elénk ma- gáról a költőről, hogy felér egy nagy- ívű életrajzzal.

Ezt az érzésünket elősegíti az is, hogy Leblancné nagyigényűen gazdag és precíz jegyzetapparátussal dolgozik. Minden forrás végén az adott anyag- tól függő bőséggel ad kiegészítést. A jelzetek az irat lelohelyének pontosí- tását végzik el. A keletkezéstörténet- ben az adott dokumentum megszüle- tését rekonstruálja, s felsorol minden adalékot, amit az iratra vonatkozóan összegyűjtött. A tárgyi magyarázatok a legérdekesebbek. Itt a dokumentum- ban szereplő személyek, földrajzi ne- vek, történelmi események, családtör- téneti vonatkozások ismertetését olvas- hatjuk, nem egy esetben „mini”-tanul- mány szintjén.

Igazolásként hadd hívjam fel az ol- vasó szíves figyelmét a 173. számú

dokumentumra, amely *A pozsonyi ke-
rületi katonai parancsnokság által le-
küldött kérdőpontok és válaszok ké-
rése Bory István és Madách Imre
vádoltak ügyében* címet viseli. Az
1852. szeptember 1-én kelt irat ma-
gyarázata remekmű összefoglalása
mindannak, amit Madách hadbíró-
sági peréről és bebörtönzéséről tudunk.
(Megjegyzem, hogy itt is és minden
más esetben az idegen nyelvű szöve-
gek mellett ott a magyar fordítás is,
tehát a nagyközönség is megérthet
minden dokumentumot!) S ha mind-
chhez hozzáolvassuk az e részben fel-
lelhető hadbíró-
sági vonatkozású ira-
tokat, akkor *Spáczay Hedvig* tanulmá-
nyával egyetemben (Nógrád megyei
Múzeumok évkönyve 1983, és Palóc-
föld 1983/1. sz. – a szerk.) Madách
Imre életének e drámai periódusáról
új és megdöbbentően érdekes össze-
foglalást kaptunk.

A kötet közel ötszáz lap terjedel-
mű. Gondoljunk bele, ez csak egy le-
véltár közel sem teljes dokumentum-
anyaga. S mennyi helyen lelhető fel
még madáchi irat! Mennyi adat kö-
rülhet elő, amely tovább gazdagítja
ismereteinket a költőről. Ennek szük-
ségességre csak egy elrettentő ada-
lék. Valamikor Nógrád megye levél-
tárában őrizték Madách Imre 1856. no-
vember 3-án kelt levelét, amelyben a
birtokán felállítani tervezett szesz-
gyárba (pálinkafőző) szükséges gőzka-
zán hatósági megvizsgálását kéri. A
levélnek itt lenne a helye Leblancné
kötetében, de nincs, mert az irat a
szekszárdi levéltárban van, ha ugyan
ott van még...

Az történt ugyanis, hogy 1947 (!)
szeptember 11-én Balassagyarmaton
Nógrád és Hont vármegyék Árvaszéke
„ügyet intézett”, s papírja nem lévén,
hirtelenjében az ott porosodó levél-
tári iratok egyikének hátoldalára írta
meg feljegyzését. Szépen lepecsételték,
összehajtogatták, s elküldték Sóshar-
tyánba. Ott a gyarmati posta pecsét-
je mellé a helyi posta is ütött egy
pecsétet, a körjegyzőség is rácsapta a
maga iktatóját, s a Madách Imre ke-
zeírását és aláírását őrző okirat most
már alkalmassá vált a hivatalos ügy-
intézésre. Hogy hogyan került Szek-
szárdra, azt ma már nem tudja senki.
Miként azt sem, hogy vajon mennyi
pótolhatatlan értékű irat veszett el,
semmisült meg a megyei és a magyar
levéltárakban az emberi pusztítások és
butaság következtében.

Ezért is nagyszerű érzés lapozgatni
Leblancné kötetét, hogy mi az, ami
a miénk, ami a tudásunkat szolgálhat-
ja, ennyi viszontagság után is. S ezért
is kívánjuk, hogy a Nógrád Megyei
Levéltár végezze tovább töretlenül
forrásfeltáró és közreadó munkáját.
Ezzel is bizonyítva, Nógrád teljesíti
önként vállalt feladatát: amíg elhi-
vatottabb intézmény, szervezet nem
akad, a szülőföld jogán, korszerű fel-
készültséggel és elkötelezett hűséggel
folytatjuk, összehangoljuk a madáchi
örökség kutatását, s annak átadását.
(Nógrád Megyei Levéltár, Salgótar-
ján)

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Madách nógrádi társadalmi-politikai közege

Az örvendetesen gyarapodó Madách-könyvészet fontos darabja Praznovszky Mihály *Madách és Nógrád a reformkorban* címmel 1984-ben publikált kötete, noha tanulmányai nagyobbik felében a költőről nem, vagy csupán közvetetten esik szó. De amikor nem közvetlenül róla beszél a gyűjtemény írója, akkor is sokat mond Madáchról, hiszen a XIX. század derekának Nógrádja, amit megelevenít, a költő életének nemcsak keretét, hanem sokban tartalmat is adott, s mindenképpen azt a közeget jelentette, amelyben a *Tragédia* szerzője élt és csmélt. Mindez megfordítva is igaz. Praznovszky Madách-tanulmányai sem merülnek ki abban, hogy új adatokkal gazdagítják azt, amit Nógrád nagy fiáról és kivált pályakezdéséről tudunk, hanem valamennyi mély bepillantást enged a nemesi udvarházak világába és a megyei közélet reformkori viszonyaiba is.

Az olvasó a bevezető tanulmány révén kap átfogó képet a sok szempontból mezsgyén álló vármegye egykorú gazdaságáról, társadalmáról, közművelődési állapotairól. A kép természetesen madártávlati, de nem elnagyolt, hanem részarányos, valóban alkalmas az általános tájékozódásra. Talán éppen a megye regionális peremhelyzete érdemelne erőteljesebb hangsúlyozást, az a sokban meghatározó körülmény, amelynek egyes elemei fel-felvillannak ugyan az előadásban. Nem

mellőzött tény tehát, de nagyobb figyelmet érdemelne az, hogy a megye az Alföld peremén helyezkedik el, de maga jórészt hegyes, a történeti Magyarország középponti földrajzi fekvésű megyéi közé tartozik, de túlnyomó része nehezen közelíthető meg, s ezért is fejletlenek az árupiaci kapcsolatai, ugyanakkor kevés számú városában viszonylag eleven élet lüktet.

Az ellentmondások feloldásának magyarázatát alighanem jórészt magukban rejtő társadalmi viszonyokról szólva Praznovszky nem elégszik meg a rendi struktúra felvázolásával, hanem igen helyesen jelzi az egyes kategóriákon belül mutatózó erős differenciáltságot. Lehetséges azonban némileg konkrétabb mind a jobbágyparasztság, mind pedig az országos átlagot meghaladó arányú nemesség és a városi lakosság magas hányadát kitevő zsidóság rétegződésének bemutatása terén. Az a megállapítása, miszerint „a nemesség ekkor már nem egységes”, azt a hiedelmet erősítheti, mintha korábban az lett volna, noha valójában sohasem volt homogén társadalmi értelemben, s egysége legfeljebb jogi, illetve politikai fikcióként hangsúlyozódott. Amit viszont a különböző társadalmi kategóriákba tartozók, s legkivált a köznemességnek a Madách családot is magában foglaló felső rétege életkörülményeiről mond, ebben és a többi tanulmányban, az nagy figyelmet érdemlő értéke újkori társadalomtörténe.

tűnknek. Praznovszky ugyanis nemcsak létviszonyaikat, hanem életvitelüket is kivételes sokoldalúsággal világítja meg. Jól érzékelteti, mi választotta el őket a köznemesség más rétegeinek soraiba tartozóktól, még inkább az arisztokráciától. Mentalitásbeli kérdéseket is érintve nyújt ugyanakkor olyan művelődéstörténeti adalékokat, amelyek a polgárosodó rétegek közti kötelékek egyidejű erősödését sejtetik Nógrádban is.

A kötetbe foglalt tanulmányok eredményei közül kiemelkednek a pályakezdő Madách megyei hivatalnokoskodására, korai politikai publicistikájára és a reformkori személyes kapcsolataira, köztük a *Sréter János* hatására vonatkozóak. Legfontosabb közülük kétségtelenül a *Pesti Hírlap* két olyan nógrádi tudósításának közreadása és elemzése, amelyeknek egyike minden bizonnyal Madách írása, míg a másik Madách és – a *Kossuth* lapját rendszeresen tudósító – *Szontagh Pál* közös művének tekinthető. Amellett, hogy a nógrádi közgyűlési fejleményeket híven és a reformellenzék törekvéseivel teljes összhangban tolmácsolják e tudósítások, arra is utálnak, hogy Madách aligha csupán a centralistákhoz való vonzódása miatt vállalta át barátjától 1844-ben a nógrádi tudósító feladatát. A magyarázat mindenekelőtt abban található, hogy a szerkesztőségből kiszorított Kossuthal szolidáris Szontagh visszavonulása után szükségessé, egyben lehetségessé vált – a Praznovszky-kötetben publikált két közlemény bizonyága szerint – az alkalmilag Madách által már korábban is betöltött szerepkör új tudósító által való rendszeres ellátása.

Fontos és kitűnő az a portré, amit – Madách szavával – „lel-

kem jobb feléről”, a költő igaz hívről és barátjáról, Szontagh Pálról fest Praznovszky Mihály. A közzel félszáz oldalas tanulmány többlet ad kapcsolatuk vázlatos történeténél. Úgy képes érzékeltetni ennek a barátságának a termékenyítő voltát, hogy elhárítva mind a leegyszerűsítő behelyettesítéseket, mind az ihlető mozzanatok sommás tagadását, végül is arról győzi meg olvasóját, hogy „Szontagh valóban nem lehetett Lucifer, pusztán csak egyes vonásainak mintája Madách számára”. Szontagh a kötet tanúsága szerint mégsem a Madáchhoz fűződő barátsága miatt érdemel figyelmet csupán, hanem azért is, mert kiemelkedő reprezentánsa a reformellenzékhez csatlakozó európai műveltségű és látókörű fiatal nemeseeknek. Praznovszky felvázolva pályaképet pontosabbá teszi ismereteinket Szontagh 1848–49-ben játszott szerepéről, mindenekelőtt közreműködéséről *Bem tábornok* Magyarországra szöktetésében, amit az önkényuralom vasra veretéssel és várbörtönnel honorált. – Megemlíti Szontagh politikai aktivizálódását az önkényuralom válsága idején, nem tér ki azonban arra az elvi jelentőségű vitára, amely a Madách és barátja által az 1840-es években élesen bírált követutasítási rendszer felelevenítésére indított konzervatív ihletésű kampány kapcsán Nógrádban is kibontakozott. Pedig annak történeti irodalmunkban számontartott könyvészeti lecsapódása is van, éppen Szontagh nógrádi vitapartnérének buzgalmából. (Ld.: *Bodnár István* Igénytelen nézetek az utasítási jog és a felelős minisztériumnak a megyei rendszerrel összeegyeztetése tárgyában. Ezen röpirat a szerző és Szontagh Pál úr közti elvharcnak megindítása. Balassagyarmat, 1861.)

A nemesség válaszfútjainak Szontaghétól nagyon eltérő ágát járta meg az a *Krúdy Kálmán*, akinek viszontagságos pályáját szépirók után most hiteles források nyomán rekonstruálta Praznovszky Mihály. Legendaoszlató racionalitással magyarázza, hogyan vált torzító, sőt gerincroppantó – Krúdy Kálmán esetében züllesztő hatású – közege a szécsénykovácsi kisnemesek közbirtokossága. A szó szoros értelmében útonállóvá züllő kisnemest nem mentegeti, sőt számba véve garázdálkodásának vitathatatlan tényeit jól érzékelhető székspszissel kezel minden olyan hajdani szándékot, amely egy szabadsághős vonásait akarta a banditának kölcsönözni. Praznovszkynak igaza van ebben is. De a kortárs *Lónyay Florentina* és *Etelka* általam már felhasznált feljegyzései azt is tanúsítják, hogy Krúdy Kálmán mint bandita sem vetette meg a népszerűséget ígérő hazafias szerep lehetőségét, nem is szólva arról, hogy társadalomellenes indulatait minden bizonnyal tényleg fokozott hévvel fordította az őt személyében is proskribáló önkényuralom és reprezentatív személyiségei ellen. Elképzelhető tehát, hogy a Praznovszky által indokoltan valószínűsített dűvadként jellemzett Krúdy Kálmán a Lónyay-kastélyba betoppanva valóban azzal dicsekedett, milyen kitüntető fogadtatásban részesítette őt az egykorúan a magyar nemzeti ügy pártfogójának tartott *III. Napóleon* császár, amikor ajándékba vitt darvakkal megrakodva felkereste a párizsi udvart. Füllentéseihez azonban igaz történetet is

csatolt, *Pallavicini Roger* kirablását. Megtudva, hogy az örgróf udvarhú vendégereget hívtott kastélyába disznótorba, Kossuth és Szemere nevére keresztelt híztott disznók „kivégzésére”, rajtuk ütött csapatával. Kiűritette a házigazda páncélszekrényét, kirabolta, majd csúfá tette a vendégkoszorút, s végül Kossuth és Szemere nevében nyugtázta a zsákmányt. Magukkal Lónyayékkal udvariasan bánt ugyan, de azt állítta, hogy seregtoborzó úton van, személyenként 200 forintot zsebelt be a jelenlevő férfiaktól, arra hivatkozva, hogy „ki karddal nem szolgál a szabadság szent ügyének, tegye azt pénzzel”. A banditává züllött Krúdy Kálmán hazudozásainak, gonosztettekkel elegy „csínytevéseinek” – időszakosan legalábbis – volt tehát társadalmi és aktuálpolitikai töltete.

A megye reformkori viszonyainak általános jellemzése, a megyei hivatalok hétköznapjainak, illetve a közgyűlések és a választások lefolyásának felidézése, a tiszttségviselőként példát adó Sréter János, a politikussá fejlődő Szontagh Pál, a banditává züllő Krúdy Kálmán pályakéének megrajzolása önmagában is érdekessé, értékessé teszi Praznovszky Mihály kötetét. Tanulmánygyűjteménye a Madáchcsal kapcsolatos új kutatási eredmények mellett éppen azért fontos, mert átvilágítja azt a társadalmi-politikai közeget, amely egyszerre volt nevelője, béklyózója és ihletője Nógrád legnagyobb fiának. (Palócföld Könyvek, Salgótarján)

SZABAD GYÖRGY

PALÓCFÖLD

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő:

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ELNÖKE:

Dr. Horváth István

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Flúzesi István

Németh János István

Dr. Szabó Károly

Dr. Tamáskovics Nándor

Tóth Elemér

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska

Czinke Ferenc

Kojnok Nándor

Kovács Anna

Pál József szerkesztő

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján,
Arany János út 21. Telefon: 14-386.

Kiadja: A Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás*
igazgató.

Készült a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telepén,
8,4 (A/5) ív terjedelemben.

F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató.
86.44317 N. S.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Ádám Tamás költő (Balassagyarmat); *Baráth Lajos* író (Tatabánya); *Bába Iván* műfordító, irod.-tört. (ELTE, Bp.); *Rudolf Csmel* irod.-tört. (Csehszlovákia); *dr. Csongrády Béla* pártmunkás (Salgótarján); *Czére Béla* irod.-tört. (P. S. Irod. M.); *Endrődi Szabó Ernő* költő (Bp.); *Faludi Adám* költő (Tatabánya); *Kiss Gy. Csaba* irod.-tört. (MTA Irodalomtud. Int. Bp.); *Kriúdy Zsuzsa* (Bp.); *Kájer István* irod.-tört. (ELTE, Bp.); *Molnár Pál* újságíró (Salgótarján); *Németh Miklós Attila*, a Magyar Rádió helyi tudósítója (Salgótarján); *Laczkó Pál*, a Palócföld szerkesztője (Salgótarján); *Onagy Zoltán* író (Esztergom); *Petrőczy Éva* költő (Bp.); *dr. Praznovszky Mihály*, a Palócföld főszerkesztője (Salgótarján); *Szabad György* történész (ELTE, Bp.); *Szakály Sándor* történész (Hadtörténeti Intézet Bp.); *Sziveri János* költő (Jugoszlávia); *Szokolay Zoltán* költő (Szekszárd); *dr. Szivircsek Ferenc* történész (Nógrádi Sándor Múzeum, Salgótarján).

☆

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál. (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 211-96162 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyes szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48 Ft, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.*
ISSN: 0533-8867. Index: 23-923.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD
